

Het canonieke recht in de Nederlandse rechtsorde

Twee probleemgevallen en een rechtsvergelijking

Quintijn Mauer*

Artikel 2:2 BW waarborgt een soepele doorwerking van het canonieke recht in de Nederlandse rechtsorde. Leken kunnen de indruk hebben dat ambtsdragers van de Rooms-Katholieke Kerk, zoals de pastoor, volledige vertegenwoordigingsbevoegdheid hebben over de rechtspersonen waar ze leiding aan geven. Deze bevoegdheid is echter dikwijls door het canonieke recht ingeperkt. Dit kan leiden tot een doorkruising van het rechtszekerheidsbeginsel, wanneer private contractspartijen overeenkomsten sluiten met deze ambtsdragers die geen volledige vertegenwoordigingsbevoegdheid hebben. In dit artikel wordt dit probleem uitgelegd aan de hand van twee recente zaken en een rechtsvergelijking met een ‘concordaatsland’.

Inleiding

Het canonieke recht, het recht van de Rooms-Katholieke Kerk, is bij de meeste Nederlandse juristen grotendeels onbekend. Daarom maak ik graag van de gelegenheid gebruik het canonieke recht onder de aandacht te brengen. Dat is belangrijk, omdat het canonieke recht doorwerkt in de Nederlandse rechtsorde via artikel 2:2 BW, waarover ik later zal uitweiden. In 2021 en 2022 zijn twee zaken voor de rechter gekomen in Nederland, waarin het canonieke recht en artikel 2:2 BW een hoofdrol spelen. Deze twee zaken, waarvan er één behandeld is door de Hoge Raad en de ander door de voorzieningenrechter van de rechtbank Gelderland, geven aanleiding tot een belangenafweging. Aan de ene kant van deze belangenafweging staat het rechtszekerheidsbeginsel en aan de andere kant staat de bescherming van goederen van kerkelijke

rechtspersonen conform artikel 2:2 BW. De vraag die daarbij rijst is: moet de rechter het principe van rechtszekerheid laten prevaleren boven de bescherming van goederen van kerkelijke rechtspersonen tegen vervreemding of bezwaring door onbevoegde vertegenwoordiging? Deze onbevoegde vertegenwoordiging wordt ingegeven door de doorwerking van het canonieke recht in de Nederlandse rechtsorde via artikel 2:2 BW. Deze concrete vraag is nog niet beantwoord door de hoogste Nederlandse rechter. In dit artikel wordt een antwoord op deze vraag daarom gezocht door het maken van een rechtsvergelijking tussen het Nederlandse en het Oostenrijkse recht.

Het canonieke recht werkt door in de Nederlandse rechtsorde via artikel 2:2 BW

* Q. Mauer is universitair docent Rechtsgeschiedenis aan de Universiteit Leiden. In zijn onderzoek legt hij zich toe op het Romeinse recht, de rechtsvergelijking en het canonieke recht.

Oostenrijk is een zogeheten concordataatsland.¹ Concordataatslanden zijn landen die in een concordaat regelingen hebben getroffen met de Heilige Stoel (het Vaticaan). In deze concordaten wordt de doorwerking van het canonieke recht in de rechtsorde van het concordataatsland geregeld. Over deze regelingen wordt vaak geprocédéerd. Dit betekent dat in concordataatslanden seculiere rechters regelmatig uitspraak doen op basis van het canonieke recht. Ook in Oostenrijk wijst de hoogste rechtbank, het Oberste Gerichtshof (OGH), dikwijls arrest op grond van het canonieke recht. De vraag die in dit artikel centraal staat, is aan het begin van deze eeuw door het OGH in een reeks arresten beantwoord. De rechtsontwikkeling omtrent de spanning tussen het rechtszekerheidsbeginsel en de bescherming van kerkelijke goederen is in Oostenrijk sindsdien volledig gestold.

Om twee redenen wordt een rechtsvergelijking met Oostenrijk gemaakt. Ten eerste is dit rechtszekerheidsvraagstuk in Oostenrijk reeds beslecht. Dit betekent dat er werkende juridische oplossingen in Oostenrijk te vinden zijn die in Nederland nog niet voorhanden zijn. Ten tweede hebben zowel Nederland als Oostenrijk de doorwerking van het canonieke recht in de nationale rechtsorde – zij het op twee verschillende manieren – wettelijk geregeld. Dit maakt het aannemelijker dat oplossingen uit Oostenrijk ook van toepassing kunnen zijn in Nederland, dan als een van deze twee landen deze doorwerking niet wettelijk had geregeld.

In dit artikel begin ik met een korte inleiding in het canonieke recht. Vervolgens behandel ik de twee bovengenoemde casus uit 2021 en 2022. Daarna maak ik een rechtsvergelijking met het Oostenrijkse recht. Tot slot ga ik in de conclusie van dit artikel in op de vraag of de oplossingen van de Oostenrijkse rechters ook in Nederland toepassing zouden kunnen vinden.

Het canonieke recht bestrijkt bijna alle rechtsgebieden die het Nederlandse recht ook bestrijkt. Met name op het gebied van het procesrecht is het canonieke recht van grote invloed geweest op hedendaagse continentaal-Europese rechtssystemen

Het canonieke recht

De Rooms-Katholieke Kerk wordt geregeerd door haar eigen recht. Er bestaan zowel regels die gelden voor de gehele Rooms-Katholieke Kerk (universele kerkelijke wetten), als ook regels die gelden voor haar afzonderlijke deelkerken, bijvoorbeeld de verschillende bisdommen. Het canonieke recht bestrijkt bijna alle rechtsgebieden die het Nederlandse recht ook bestrijkt, zoals het bestuursrecht, privaatrecht, strafrecht² en procesrecht. Met name op het gebied van het procesrecht is het canonieke recht van grote invloed geweest op hedendaagse continentaal-Europese rechtssystemen. Een paar rechtsgebieden zijn uniek voor de Rooms-Katholieke Kerk, zoals het verkoningsrecht en het sacramentenrecht (met uitzondering van het huwelijksrecht, dat bijna alle seculiere staten ook kennen). Al bijna duizend jaar wordt het canonieke recht naast het Romeinse recht bestudeerd. Het is door de bestudering van deze twee rechtsgebieden, dat de Nederlandse jurist een meester in de rechten (meervoud) is. Gelukkig hoeft men om een indruk van het canonieke recht te krijgen niet duizend jaar aan kerkelijke rechtsontwikkeling te ontsluiten. In de twintigste eeuw is in opdracht van paus Pius X het canonieke recht voor het eerst gecodificeerd in een handzame codex, de *Codex Iuris Canonici*. Deze codex is in 1917 door de opvolger van paus Pius X, paus Benedictus XV, uitgevaardigd, waardoor dit wetboek ook bekend staat als de *Pio-Benedictijnse codex*.³ In 1983 volgde een hercodificatie van de codex, waarin het aantal *canones* (dat zijn canoniek-rechtelijke 'wetsartikelen') sterk gereduceerd werd.⁴ Niet alleen heeft de Rooms-Katholieke Kerk haar eigen recht, zij heeft ook haar eigen rechtbanken. Appelrecht geschiedt in hoogste aanleg in Rome. Er kan echter niet gesproken worden van een canonieke rechtsorde die geheel losstaat van het seculiere recht. Seculiere rechters – zelfs de Hoge Raad – buigen zich over het canonieke recht, omdat staten in meer of mindere mate de doorwerking van het canonieke recht in het nationale recht faciliteren. Een toegankelijk en zeer volledig handboek voor (een begin van) de bestudering van het canonieke recht is het Duitstalige *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* uit 2015.⁵

Twee Nederlandse casus bij de civiele rechter

Op gezette tijden maakt het canonieke recht zijn opwachting bij de seculiere rechter⁶ en specifiek bij de civiele rechter in Nederland.

- 1 Zie het Konkordat tussen de Heiligen Stuhl und der Republik Österreich, gepubliceerd in het *Bundesgesetzblatt II* 1934, nr. 2.
- 2 In boek VI van de benedictijnen beschreven *Codex Iuris Canonici* wordt het strafrecht van de Rooms-Katholieke Kerk geregeld. De Rooms-Katholieke Kerk ziet het namelijk als haar recht, dat krachtens haar wezen eigen aan haar is, strafsancities op te leggen aan de zogeheten *christifideles*. Zie voor de afkondiging van het nieuwe boek VI, de apostolische constitutie *Pascite Gregem Dei* van 2021.
- 3 Een goede inleiding tot deze codex en een vertaling in het Engels is te vinden in: E. Peters, *The 1917 or Pio-Benedictine Code of Canon Law. In English Translation with Extensive Scholarly Apparatus*, San Francisco: Ignatius Press 2001.
- 4 Op de website van het Vaticaan (www.vatican.va) is de tekst van deze volledig herziene codex te vinden in vele verschillende talen. De Nederlandse versie vindt u op https://rkd.documenten.nl/thema/thema_304-codex-iuris-canonici-wetboek-van-kerkelijk-recht-nl/ (geraadpleegd: december 2022). Een uitstekend commentaar in het Engels op deze codex is J. Beal (red.), *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York: Paulist Press 2000.
- 5 S. Haering (red.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* (dritte, vollständig neubearbeitete Auflage), Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2015.
- 6 Dit getuige al in 1999 het artikel in *de Volkskrant*: 'Rechter oordeelt steeds vaker over kerkregels' (13 januari 1999). Verder komt het met enige regelmaat voor dat de hoogste Europese rechter zich over vragen omtrent het canonieke arbeidsrecht moet buigen. Zie daarvoor bijvoorbeeld twee zaken van het Hof van Justitie: HvJ EU 11 september 2018, C-68/17, ECLI:EU:C:2018:696 en 13 januari 2022, C-282/19, ECLI:EU:C:2022:3.

Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

Krachtens artikel 2:2 lid 1 BW hebben kerkgenootschappen en hun zelfstandige onderdelen en lichamen namelijk rechtspersoonlijkheid, waardoor zij kunnen opereren binnen de Nederlandse rechtsorde. Daarbij waarborgt artikel 2:2 lid 2 BW de soepele doorwerking van het canonieke recht in het burgerlijk recht met betrekking tot rechtspersonen van de Rooms-Katholieke Kerk.⁷ De doorwerking van het canonieke recht in het burgerlijk recht kan, zoals in de inleiding beschreven, het beginsel van de rechtszekerheid doorkruisen, wanneer men overeenkomsten sluit met (pseudo-)vertegenwoordigers van zelfstandige onderdelen van de Rooms-Katholieke Kerk. Dit probleem wordt aan de hand van twee recente (2021 en 2022) casus uit de rechtspraak geschetst.

De doorwerking van het canonieke recht in het burgerlijk recht kan het beginsel van de rechtszekerheid doorkruisen

Op 25 maart 2022 wees de Hoge Raad een arrest⁸ in een geval dat al speelde sinds 2013. Het geval is zelfs in 2015 terechtgekomen bij de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur, dat is de hoogste rechtbank van de Rooms-Katholieke Kerk te Rome. In deze casus stond de (zeer vermogende!) Stichting Het Rooms Katholiek Maagdenhuis te Amsterdam (hierna: Stichting R.C. Maagdenhuis) tegenover het bisdom Haarlem-Amsterdam. Het punt van geschil was de vraag of de Stichting R.C. Maagdenhuis een civiele stichting was of een zelfstandig onderdeel van de Rooms-Katholieke Kerk conform artikel 2:2 BW. Het laatste zou betekenen dat de bisschop rechten met betrekking tot de benoeming van bestuursleden had. Het hof overwoog dat of er sprake was van een zelfstanding onderdeel ex artikel 2:2 lid 1 BW, afhing van het eigen statuut, de regels van het desbetreffende kerkgenootschap en in dit geval het canonieke recht. De eigen statuten van de stichting moesten volgens het hof namelijk worden uitgelegd tegen de achtergrond van het canonieke recht.⁹ Met verwijzingen naar specifieke *canones*, zoals can. 100 CIC/1917 en can. 116 CIC/1983, oordeelde het hof dat de Stichting

⁷ Zie A.P.H. Meijers, 'De Heilig Land Stichting-uitspraak een canonieke annotatie', in: T.J. van der Ploeg (red.), *Met recht betrokken: opstellen aangeboden aan prof. mr. T.J. van der Ploeg*, Deventer: Kluwer 2012, p. 175-186. Zie in het bijzonder p. 186.

⁸ HR 25 maart 2022, ECLI: NL:HR:2022:458, *JOR* 2022/167, m.nt. P.T. van Pel. In de conclusie van advocaat-generaal Assink, ECLI:NL:PHR:2021:1039, wordt uitgebreid aandacht gegeven aan de rechts-historische en canonieke aspecten van deze casus.

⁹ Zie r.o. 3.8 en 3.9 in het arrest van het hof (hof Amsterdam 30 juni 2020, ECLI:NL:GHAMS:2020:1834).

R.C. Maagdenhuis inderdaad een zelfstandig onderdeel van de Rooms-Katholieke Kerk is. 's Lands hoogste rechter liet het arrest van het hof in stand. Zo is een *stichting* niet altijd een stichting in de zin van het BW, zoals Van Kooten in zijn annotatie van de zaak treffend vermeldt, maar kan een *stichting* ook een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap zijn.¹⁰ Van Kooten voegt aan die opmerking toe dat bestuurders van een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap niet ingeschreven staan in een handelsregister en dat hun vertegenwoordigingsbevoegdheid dikwijls beperkt wordt op basis van het kerkelijk recht.¹¹ Een en ander kan, zoals eerder vermeld, leiden tot een doorkruising van het rechtszekerheidsbeginsel wanneer men overeenkomsten sluit met een bestuurder van een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap die een niet-bevoegde vertegenwoordiger van dat zelfstandige onderdeel is.

In een tweede casus (16 maart 2021) deed zich een geval voor waarin een overeenkomst werd gesloten tussen een private contractspartij en een bestuurder van een zelfstandig onderdeel van de Rooms-Katholieke Kerk. Deze bestuurder had een door het kerkelijk recht beperkte vertegenwoordigingsbevoegdheid.¹² De voorzieningenrechter van de rechtbank Gelderland deed toen uitspraak in een zaak aanhangig gemaakt door de parochie H.H. Cosmas en Damianus te Groesbeek. De feiten zijn als volgt: een persoon was, na verschillende gesprekken gevoerd te hebben met de pastoor van bovengenoemde parochie over de verkoop van het kerkgebouw, met de pastoor de koop van het kerkgebouw overeengekomen à raison de € 320.000,-. Deze verkoop was niet conform het canonieke recht¹³ en niet conform het Algemeen reglement voor het bestuur van een parochie van de Rooms-Katholieke kerk in Nederland (uitgevaardigd op 14 juni 1988). In het bijzonder druiste deze verkoop in tegen artikel 51 en 53 § 1 sub c van dit reglement. Uit deze artikelen blijken twee verhinderingen. Ten eerste, is het een pastoor niet toegestaan om de parochie te vertegenwoordigen zonder de secretaris. Er was hier sprake van pseudo-vertegenwoordiging. Ten tweede kan de pastoor (zou hij zijn bijgestaan door de secretaris) registergoederen niet zonder toestemming van de diocesane bisschop¹⁴ vervreemden. De voorzieningenrechter paste kerkelijk recht toe¹⁵ en besloot dat de parochie niet gebonden was aan de koopovereenkomst. Ook een beroep van de koper, een actief parochiaan van deze parochie, op arti-

kel 3:61 lid 2 BW, namelijk dat hij redelijkerwijs mocht aannemen dat door de parochie aan de pastoor een toereikende volmacht tot verkoop van het kerkgebouw verleend was, slaagde niet.¹⁶

Waar Nederland de doorwerking van het canonieke recht geregeld heeft in artikel 2:2 BW, heeft Oostenrijk met de Heilige Stoel een concordaat opgesteld

Vergelijkbare gevallen bij het Oberste Gerichtshof van Oostenrijk

Waar Nederland de doorwerking van het canonieke recht geregeld heeft in artikel 2:2 BW,¹⁷ heeft Oostenrijk met de Heilige Stoel een concordaat opgesteld. Op 5 mei 1933 kwamen de Heilige Stoel en de Republiek Oostenrijk een regeling overeen met betrekking tot de relatie tussen het vermogensrecht van de Rooms-Katholieke Kerk en het vermogensrecht van de Republiek Oostenrijk. Deze regeling is nog altijd geldig. In het kader van de Nederlandse casus hierboven behandeld en van de hierna te behandelen casus van het Oberste Gerichtshof, moet gekeken worden naar artikel XIII § 2 van het concordaat en in het bijzonder naar het bij dat artikel horende *Zusatzprotokoll*:

'Art XIII § 2 Konkordat (BGBl II 1934/2)

§ 2. Das Vermögen der kirchlichen Rechtssubjekte wird durch die nach dem kanonischen Rechte berufenen Organe verwaltet und vertreten; bei Orden und Kongregationen gilt für den staatlichen Bereich bei Abschluß von Rechtsgeschäften der Lokaloberen und, soweit es sich um Rechtsgeschäfte höherer Verbände handelt, der Obere des betreffenden Verbandes als der berufene Vertreter.

Die Gebahrung mit dem kirchlichen Vermögen findet unter Aufsicht und Kontrolle der zuständigen Kirchenbehörden oder Ordensoberen statt. Ohne deren Zustimmung kann solches Vermögen weder veräußert noch belastet werden.

Zusatzprotokoll zu Art XIII § 2

Der Heilige Stuhl wird die Diözesanordinarien anweisen, bei intabulationspflichtigen Rechtsgeschäften auf der Urkunde nach vorheriger Überprüfung eine Klausel beizusetzen, daß gegen die bürgerlich einzutragende Berechtigung oder Verpflichtung kirchlicherseits kein Anstand obwaltet und daß die Vertreter der kirchlichen Rechtssubjekte, welche die Rechtsgeschäfte abgeschlossen haben, hiezu berufen waren.'

10 Rb. Amsterdam 28 augustus 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:5429, *JOR* 2013/305, m.nt. T. van Kooten.

11 Rb. Amsterdam 28 augustus 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:5429, *JOR* 2013/305, m.nt. T. van Kooten.

12 Rb. Gelderland 16 maart 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:1240. Zie ook *JOR* 2021/205, m.nt. J.M. Blanco Fernández.

13 Zie daarvoor bijvoorbeeld can. 1282 § 1-3 CIC/1983.

14 De diocesane bisschop is een bisschop die aan het hoofd van een bisdom staat.

15 Zie r.o. 2.2, 2.11 en 4.4.

16 De kennis van de parochiaan lijkt hierbij doorslaggevend geweest te zijn. Verder argumenteert de rechtbank in r.o. 4.6 het volgende: 'In de rede ligt dan aan te nemen dat [persoon B] en [gedaagde] op de hoogte waren van het Algemeen reglement van het bestuur van de parochie en dus ook van de regeling van de vertegenwoordiging van de parochie bij het vervreemden van vermogen, en tevens van de rol van de bisschop daarbij. Dit geldt te meer nu de parochie een kerkgenootschap is in de zin van art. 2:2 BW. Op basis van het tweede lid van deze bepaling heeft het Algemeen reglement externe werking, in die zin dat derden, zoals [gedaagde], zich in beginsel niet op de onbekendheid daarmee kunnen beroepen.'

17 Enigszins vergelijkbaar met art. 2:2 BW in deze context is wellicht § 867 ABGB (dat is het Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, het BW van Oostenrijk).

18 De vraag rijst echter of een dergelijke clausule declaratieve of constitutieve werking heeft. Zie daarvoor H. Pree & B. Primetshofer, *Das kirchliche Vermögen, seine Verwaltung und Vertretung*, Wenen: Verlag Österreich 2010, p. 142.

19 Uit een arrest van het Oberste Gerichtshof (28 mei 1980, ECLI:AT:OGH0002:1980:RS0038423) blijkt verder dat dit *Zusatzprotokoll* als een *lex specialis* derogerende werking heeft met betrekking tot de (algemenere) *canones* van de CIC/1983 en de eigen statuten van kerkelijke rechtspersonen.

20 OGH 8 mei 1974, 1 Ob 68/74, ECLI:AT:OGH0002:1974:RS0010987, OGH 13 april

1999, 4 Ob 46/99i, ECLI:AT: OGH0002:1999:RS0111822 en, tot slot, OGH 5 november 2002, 4 Ob 6/02i, ECLI:AT: OGH0002:2002:RS0117041.

21 Dit is in de Oostenrijkse juridische literatuur, overigens, niet geheel onomstreden. Zie, bijvoorbeeld R. Thunhart, 'Privatrechtlicher Vertrauensschutz und § 867 ABGB', *öarr* 2001, afl. 3, p. 419-454. Hij stelt dat er een balans moet zijn tussen de bescherming van goederen van kerkelijke rechtspersonen en de belangen van private contractpartijen welke de stroom van juridische transacties en het rechtszekerheidsbeginsel zo min mogelijk belast. Verder stelt hij dat de bescherming van een contractspartij die te goeder trouw handelt onderdeel zou moeten zijn van eerlijke wetgeving. Ook Kalb, Potz en Schinkele bepleiten rechtspraak die meer optreedt in het belang van de rechtszekerheid. Zie H. Kalb, R. Potz & B. Schinkele, 'Rechtsgeschäfte mit kirchlichen juristischen Personen (Teil I & II)', *öarr* 2001, afl. 3, p. 353-406 & p. 407-418.

22 Dit 'publicatie'-criterium kan men ook in Duitsland zien. Puza stelt hieromtrent: 'Die Kirche kann solche Genehmigungsvorbehalte mit Außenwirkung vorschreiben. Sie muss das allerdings im Wege der Satzung tun, die dann – wegen der Sicherheit des Rechtsverkehrs (Vertrauensschutz) – in einem staatlichen Publikationsorgan zu publizieren ist'. Zie R. Puza, 'Die Rechtsgeschäfte über das Kirchenvermögen', in: Haering 2015, p. 1560-1568. Zie in het bijzonder p. 1565.

23 Een Ordinarius of Ordinarius is bijvoorbeeld een bisschop die aan het hoofd van een bisdom staat. Een volledige definitie is te vinden in can. 134 § 1 CIC/1983.

24 Een vergelijkbare casus is te zien in OGH 3 april 1986, Ob 643/85, ECLI:AT:OGH0002:1986:RS0054168, waarin een private contractspartij een huurovereenkomst aangegaan was met een niet-bevoegde vertegenwoordiger van de Orde der Salvatorianen (SDS). Verwijzend naar art. XIII § 2 van het concordaat, besloot het Oberste Gerichtshof dat de huurovereenkomst niet geldig tot stand was gekomen.

25 Dit is ECLI:AT: OGH0002:2011:00800 B00020.11S.0322.000.

26 Zie meer uitgebreid: Puza 2015, p. 1561.

Uit artikel XIII § 2 blijkt dat alleen de door het canonieke recht aangewezen vertegenwoordigers over het vermogen van kerkelijke rechtspersonen kunnen beschikken en dat toestemming van de juiste kerkautoriteit voor de vervreemding (en bezwaring) van zulk vermogen een *condicio sine qua non* is. Daar komt bij dat uit het *Zusatzprotokoll* naar voren komt dat bij de vervreemding van registergoederen van kerkelijke rechtspersonen een clause¹⁸ van de diocesane bisschop ingevoegd dient te worden dat hij geen bezwaar heeft tegen de verkoop en dat de vertegenwoordigers in kwestie bevoegd zijn tot deze rechtshandeling.¹⁹

De analyse van drie arresten van het Oberste Gerichtshof²⁰ biedt een antwoord op de in dit artikel centraal staande belangenafweging tussen rechtszekerheid en de bescherming van goederen van kerkelijke rechtspersonen tegen vervreemding en bezwaring van een onbevoegde vertegenwoordiger.

Ten eerste wordt het arrest van 8 mei 1974 besproken. In deze zaak zijn visrechten door een pastoor verkocht aan een private partij zonder de toestemming van de bisschop van Wenen. Wat daarbij zeer saillant is, is dat de pastoor, toen de koper daarnaar informeerde, expliciet tot uitdrukking had gebracht dat er tegen de verkoop van deze visrechten geen bezwaar kon worden gemaakt door hogere kerkautoriteiten of door de eventuele opvolgers van de pastoor. Tijdens het proces beriep de koper zich op deze uitingen van de pastoor. Koper stelde dat hij daardoor gerechtvaardigd vertrouwen mocht stellen in de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de pastoor. Zelfs als dat zo zou zijn, stelde het Oberste Gerichtshof (overigens net zoals de rechter in eerste aanleg):

'[...] daß sich die Bestimmung des Art. XIII § 2 des Konkordates 1933 als eine öffentlich-rechtliche Beschränkung der privatrechtlichen Normen darstelle, die durch die Kundmachung im Bundesgesetzblatt allgemein verbindliche Wirkung habe; ein unter Mißachtung der Verbotsnorm zustandegekommener Vertrag sei nichtig.'

Uit het citaat blijkt dat het hof, ondanks de mogelijke gevolgen voor de rechtszekerheid, geen rekening houdt met het eventuele gerechtvaardigde vertrouwen van de koper.²¹ De koopovereenkomst met betrekking tot de visrechten was nietig. Twee argumenten lijken daarbij doorslaggevend te zijn. Ten eerste, kunnen door artikel XIII § 2 normen uit het privaatrecht, zoals het gerechtvaardigd vertrouwen, beperkt worden. Ten tweede, is

er omtrent het concordaat genoeg publiciteit, aangezien het gepubliceerd is in het *Bundesgesetzblatt*. Dit betekent dat elke burger het concordaat kan kennen.²² Contractspartijen die overeenkomsten sluiten met kerkelijke rechtspersonen moeten zich er dus van bewust zijn, dat er eventuele aanvullende vereisten kunnen bestaan voor dergelijke overeenkomsten.

De Rooms-Katholieke Kerk stelt dat ze, op grond van het recht dat ze krachtens haar wezen bezit, de bevoegdheid heeft om overal ter wereld goederen te verwerven, te behouden, te beheren en te vervreemden om haar eigen doelstellingen te bereiken, hetgeen ook volgt uit het *ius divinum positivum*

Ten tweede moet het arrest van het Oberste Gerichtshof van 13 april 1999 bekeken worden. In deze casus had verweerder twee kamers gehuurd van een rooms-katholiek *beneficium*. Een *beneficium* is een verouderd type kerkelijke rechtspersoon. Dit *beneficium*, eiser in deze zaak, stelde echter dat het huurcontract niet geldig tot stand gekomen was, omdat de Ordinarius²³ – in dit geval de diocesane bisschop van het bisdom Graz-Sekau – daar geen toestemming voor gegeven had. Het Oberste Gerichtshof oordeelde dat de toestemming van de Ordinarius een verplicht vormvereiste voor het huurcontract was, mede op grond van can. 124 CIC/1983.²⁴ Verder mocht, volgens het hof, verweerder geen vertrouwen stellen in het feit dat eiser haar niet op deze vormvoorschriften had geattendeerd. Een rechtvaardiging van deze bescherming van kerkgoederen tegen de onbevoegde vertegenwoordiger kan volgens het Oberste Gerichtshof gevonden worden in de bijzondere bestemming van kerkgoederen. Deze rechtvaardiging is ook recenter nog bevestigd in het arrest OGH 22 maart 2011, 8 Ob 20/11s,²⁵ waarin gesteld wordt:

'Der Zweck der Beschränkung der Handlungsfähigkeit eines vertretungsbefugten Organs durch das Genehmigungserfordernis seitens des Kirchenoberen ist im Schutz des Kirchenvermögens im Hinblick auf seine besondere Zweckbestimmung gelegen.'²⁶

Een korte uitweiding omtrent de bijzondere bestemming van het vermogen van kerkelijke rechtspersonen is geboden. De Rooms-Katholieke Kerk stelt dat ze, op grond van het recht dat ze krachtens haar wezen bezit, de bevoegdheid heeft om overal ter wereld goederen te verwerven,²⁷ te behouden, te beheren en te vervreemden om haar eigen doelstellingen (*finēs*) te bereiken,²⁸ hetgeen ook volgt uit het *ius divinum positivum*.²⁹ Uit can. 1254 § 2 CIC/1983 wordt duidelijk wat deze doelstellingen zijn voor kerkgoederen, namelijk (maar niet uitsluitend) het ordenen van de goddelijke eredienst, het zorgdragen voor een behoorlijk levensonderhoud van de clerus en van andere bedienaren, het beoefenen van werken van apostolaat en caritas, voornamelijk voor de behoeftigen.³⁰ Paus Paulus VI stelt in zijn pastorale constitutie *Gaudium et Spes* § 76³¹ dat kerkgoederen gebruikt mogen worden voor de eigen missie van de Kerk, waartoe onder andere behoort: het prediken van het geloof en het doceren van de sociale leer van de Kerk. Kortom, de bijzondere bestemming van de goederen van kerkelijke rechtspersonen, bijvoorbeeld de ziekenzorg, de armenzorg of de zorg voor weduwen, heeft een positief effect op de maatschappij. Dit rechtvaardigt de beperkte handelingsbekwaamheid van de bestuurders van kerkelijke rechtspersonen en verdient volgens het Oberste Gerichtshof bescherming.

Het laatste arrest dat behandeld wordt, is OGH 5 november 2002, 4 Ob 6/02i. In deze casus handelde een pastoor *ultra vires* door met een private contractspartij de commissie van vijftien kruiswegbeelden overeen te komen. Deze private contractspartij, eiseres in de zaak, was zich er niet van bewust dat de pastoor niet de bevoegdheid had om die commissie overeen te komen. Zij beriep zich erop, dat zij redelijkerwijs mocht aannemen dat de pastoor bevoegd was. Het Oberste Gerichtshof stelde echter het volgende:

‘Die Klägerin durfte sich bei dem vorliegenden größeren Geschäft nicht mit den Erklärungen des beklagten Pfarrers begnügen, sondern hätte die sich aus Art XIII § 2 Abs 2 Konkordat 1933/34 iVm der Pfarrordnung ergebende Beschränkung der Vertretungsmacht des Beklagten erkennen müssen. Sie hätte auf einen Nachweis der Zustimmung der kompetenten Stelle dringen oder selbst die Zustimmung einholen müssen.’

Het Oberste Gerichtshof besloot dat het contract niet geldig tot stand was gekomen. Eiseres had namelijk zelf op een bewijs van instemming door een bevoegde vertegenwoordiger van de kerkelijke rechtspersoon moeten

aandringen of eiseres had zelf die instemming moeten vorderen. Ook in 2002 week het Oberste Gerichtshof, ondanks de kritieken uit de Oostenrijkse juridische literatuur,³² niet van zijn lijn de bescherming van kerkgoederen boven het belang van de rechtszekerheid te stellen.

Er kan geen beroep worden gedaan op gerechtvaardigd vertrouwen dat gesteld is in een niet-bevoegde vertegenwoordiger van een kerkelijke rechtspersoon. Dit is ook het geval wanneer de kerkelijke rechtspersoon zelf de schijn wekt dat er sprake is van een bevoegde vertegenwoordiger

Op basis van bovengenoemde arresten van het Oberste Gerichtshof kan het volgende gesteld worden: wanneer contractspartijen overeenkomsten sluiten met kerkelijke rechtspersonen, dan moeten zij op straffe van nietigheid volledig op de hoogte zijn van de voorschriften van kerkelijk recht die van toepassing zijn. Verder kan er geen beroep worden gedaan op gerechtvaardigd vertrouwen dat gesteld is in een niet-bevoegde vertegenwoordiger van een kerkelijke rechtspersoon. Dit is ook het geval wanneer de kerkelijke rechtspersoon zelf de schijn wekt dat er sprake is van een bevoegde vertegenwoordiger. Dit is volgens het OGH te billijken gezien de bijzondere bestemming van kerkgoederen en het feit dat de bepalingen hieromtrent (het concordaat van 1933 en het bijbehorende *Zusatzprotokoll*) van staatswege gepubliceerd zijn.

Conclusie

Het Oostenrijkse Oberste Gerichtshof geeft in een reeks recente arresten een duidelijke oplossing voor de in dit artikel centraal staande belangenafweging. Deze oplossing kan ook in Nederland toepassing vinden, omdat de argumentatieve elementen voor deze oplossing in zowel Nederland als Oostenrijk aanwezig zijn. Er kan dus gesteld worden, dat gestoeld op argumenten van het Oostenrijkse Oberste Gerichtshof ook de Nederlandse rechter in een belangenafweging tussen de rechtszekerheid en de bescherming van goederen van kerke-

27 Zie ook can. 1259 CIC/1983.

28 Zie can. 1254 § 1 CIC/1983. Zie verder A. Meijers, *Het vermogensrecht in het Wetboek van canoniek recht. De bonis temporalibus: verwerving, bezit, beheer en vervreemding van vermogen binnen de Kerk*, Leuven: Peeters 2000, p. 47-49.

29 H. Pree, ‘Grundfragen kirchlichen Vermögensrechts’, in: Haering 2015, p. 1471-1504. Zie in het bijzonder p. 1472. Het *ius divinum positivum* is het recht dat zich door de Schrift, met name door het Nieuwe Testament, aan de mensen geopenbaard heeft.

30 Zie ook het decreet *Presbyterorum Ordinis* § 17 en H. Schmitz, ‘Das Kirchliche Vermögensrecht als Aufgabe der Gesamtkirche und der Teilkirchen’, *AfkK* (146) 1977, afl. 1, p. 3-35. Zie in het bijzonder p. 4.

31 Dit is een van de vier constituties waarin de nieuwe inzichten van het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) vervat zijn.

32 Zie noot 21.

lijke rechtspersonen conform artikel 2:2 BW de balans kan doen doorslaan ten faveure van de rechtsbescherming van kerkgoederen. Een rechtvaardiging om in deze belangenafweging de rechtsbescherming van kerkgoederen te laten prevaleren kan, ten eerste, gevonden worden in de bijzondere bestemming die kerkgoederen zowel in Nederland, als in Oostenrijk, als in de rest van de wereld hebben. Ten tweede wordt deze rechtvaardiging gevonden in het feit dat artikel 2:2 BW in Nederland, net als het bovengenoemde concordaat en bijbehorend *Zusatzprotokoll* in Oostenrijk, van staatswege publiekelijk is uitgevaardigd. Artikel 2:2 BW kan dus eenvoudig gekend worden. Uit het (kunnen) kennen van artikel 2:2 BW vloeit voort dat extra waakzaamheid van

contractspartijen van zelfstandige onderdelen van de Rooms-Katholieke Kerk verwacht kan en moet worden. De Oostenrijkse rechter verwacht van de burgers dat zij op de hoogte zijn van het canonieke recht, als zij kerkelijke rechtspersonen als contractspartijen kiezen. Op dezelfde manier kan de Nederlandse rechter dat verwachten van burgers in Nederland, die ervoor kiezen overeenkomsten te sluiten met kerkelijke rechtspersonen. Een beroep op, bijvoorbeeld, artikel 3:61 lid 2 BW zou dan alleen kunnen slagen, wanneer een contractspartij niet wist en niet behoorde te weten, dat hij te maken had met een zelfstandig onderdeel van de Rooms-Katholieke Kerk. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een *stichting* niet zomaar een stichting is.

ArsAequi Libri

Handboek

HET BEGINSSEL VAN DE MINSTE PIJN

Een inleiding tot de loonheffingen

Loonheffingen zijn de belastingen en socialeverzekeringspremies die worden geheven met het loon als basis. Een kenmerk van loonheffingen is dat zij, zoals dat heet, bij de bron worden geheven. Dat wil zeggen door de werkgever, het pensioenfonds of andere uitkerende instantie. Voor de overheid zijn de loonheffingen budgettair van enorme betekenis: voor 2022 wordt een opbrengst verwacht van zo'n € 183 miljard. Daarmee maken zij bijna 54% uit van alle (rijks)belastingen en premies die worden geheven.

Alhoewel de loonheffingen op werknemers betrekking hebben, moeten ze door de werkgever worden berekend, geheven en afgedragen. Ze maken daarmee een groot deel uit van de administratieve lasten waar werkgevers mee te maken hebben. Als gevolg hiervan staan deze heffingen voortdurend ter discussie, niet alleen politiek, maar ook in geschillen tussen inhoudingsplichtigen en de overheid. Er bestaat daarom uitvoerige en dikwijls complexe wetgeving op dit gebied. De vele geschillen leveren daarbij een flinke stroom jurisprudentie op.

Dit handboek is een inleiding tot de loonheffingen vanuit fiscaal-juridisch perspectief. Het behandelt de loonbelasting, de premie volksverzekeringen, de premies werknemersverzekeringen en de bijdrage Zvw. Het is in de eerste plaats geschreven om te worden gebruikt bij het academisch en het postacademisch onderwijs. Daarnaast is het bedoeld voor professionals die uit hoofde van hun functie over kennis van de loonheffingen moeten beschikken.

Bij deze druk is de stand van de wetgeving en de jurisprudentie op 1 juli 2022 tot uitgangspunt genomen.

ISBN: 978-94-9319-973-6 | Druk: 16e druk 2022 | Pagina's: 366 | Auteur: A.L.M. Mertens | Prijs: € 69,50